

ПОПЛАВСЬКИЙ О. О.

УДК 323.1(477.6)(045)

ІСТОРИЧНІ КОРИННЯ СУЧАСНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМУ ДОНБАСУ

У статті проаналізовано вплив регіональних особливостей історичного розвитку Донбасу на формування ціннісно-смыслових орієнтацій населення краю та створення на їх основі його певної яскраво вираженої ідентичності. Розглядаються складові регіонального патріотизму та їх вплив на розгортання збройного конфлікту на південному сході України сьогодні.

Ключові слова: Донбас, історична пам'ять, ідентичність, патріотизм, регіон.

В статье проанализировано влияние региональных особенностей исторического развития Донбасса на формирование ценностно-смысловых ориентаций населения края и создания на их основе его определенной, ярко выраженной идентичности. Рассматриваются составляющие регионального патриотизма и их влияние на развертывание вооруженного патриотизма на юго-востоке Украины сегодня.

Ключевые слова: Донбасс, историческая память, идентичность, патриотизм, регион.

The paper analyzes the influence of regional peculiarities of historical development Donbass to create value-semantic orientations of the population of the region and create on the basis of a clearly defined its identity. We consider the components of regional patriotism and their impact on the deployment of armed conflict in southeastern Ukraine today.

Key words: Donbass, historical memory, identity, patriotism, region.

Один із сайтів Донецької обласної ради прикрашають слова відомого радянського письменника К. Паустовського: "Що таке донбаський патріотизм? Це, перш за все, любов до Донбасу, як своєї Вітчизни, землі своїх предків. Це любов до наших земних просторів і териконів - незмінної частини нашого буття. Це збереження усього комплексу історичної спадщини, що включає в себе дореволюційний та радянський періоди, а особливо героїчні роки боротьби з німецько-фашистськими загарбниками. Це глибока повага до праці шахтарів, металургів, машинобудівників, тобто робітників, повага до ветеранів Великої Вітчизняної війни. Це збереження рідної мови, збагачення

культури на основі багатонаціональних традицій, у тому числі і великої російської культури. Це неприйняття націоналізму, екстремізму, насилля з боку мови та віри. Це вірність канонічному православ'ю. Це захист соціально-економічних інтересів регіону. Це визнання себе дітьми Донбасу" [1].

Ці зворушливі, на перший погляд, рядки яскраво демонструють, що колективні уявлення про минуле мешканців південного сходу України суттєво відрізняються від сприйняття історичної спадщини населення більшості інших регіонів країни. Існування у суспільній свідомості українців двох принципово відмінних проєкцій історичної

пам'яті - національно-демократичної та постколоніально-радянської - виступає джерелом виникнення соціальних конфліктів в нашій державі, дезінтегруючим чинником на шляху інтеграції в єдиний національний історичний наратив історії національних меншин та етногруп регіону, для яких українські землі є природним життєвим простором.

Як відомо, історична пам'ять спільноти ґрунтується на подіях, персоналіях, топоніміці та ін., з якими ця спільнота себе ідентифікує, обумовлює їх ідеалізацію та міфологізацію. Причиною і підставою міфологізації є прагнення соціальної спільноти легітимізувати свою присутність, свою ідентичність, відокремити і протиставити себе іншим спільнотам-етнічним, соціальним, культурним, релігійним. Сьогоднішні події на Донбасі засвідчили глибоку кризу національної ідентичності населення південного сходу України, неодмінним чинником якої виступає історична пам'ять. Тому мета статті обумовлена необхідністю аналізу впливу регіональних особливостей історичного розвитку Донбасу на створення своєрідних ціннісно-сміслових оцінок минулого та формуванні певної яскраво вираженої ідентичності населення краю.

Історія заселення південно-східного степового регіону як частини української етнічної території тісно пов'язана з перетворенням "Дикого Поля", що відділяло заселені на середині XVI ст. її частини від Кримського ханства, на укріплені лінії та адміністративно-територіальні військові одиниці спочатку Запорізької Січі, а потім російської держави. Саме у цей час на території між річками Луганню та Сіверським Дінцем з'являються перші сторожеві пости запорізького козацтва. Перші відомості про козаків у Донбасі припадають на початок XVI ст. Вже у середині XVI ст. тут повноцінно існувало козацьке населення. До 70-х років XVI ст. відносяться відомості про звернення московського царя Івана IV до донецьких

козаків з грамотою про несення ними прикордонної служби на користь Московського царства та обіцянка винагородити їх за це [2, с. 20]. У XVIII ст. цей регіон у складі Кальміуської паланки входить до території "Вольностей Війська Запорізького Низового".

Інтенсивне заселення цього краю припадає на 50-60-ті роки XVIII ст. Сюди, на ще не займані плугом родючі землі, перебралися з дозволу російського уряду лояльні до нього серби, хорвати, валахи, греки, чорногорці, болгары, молдавани, поляки та ін. З них формуються перші піші й кінні полки, які мали охороняти південні кордони російської держави від нападів турків і татар. У 1752 р. російським урядом на цій території створюється автономна адміністративно-територіальна одиниця Слов'яносербія з центром у м. Бахмут, яка підпорядковувалась Сенату і Російській Військовій Колегії. Серби були організовані на військовий лад і являли собою два полки на чолі з І. Шевичем та Р. Прерадовичем. У 1764 р. сербські полки були реорганізовані, Слов'яносербія втратила автономію і була включена до складу Новоросійської губернії, яка проіснувала до 1783 р. (у 1775 р. з неї була виділена Азовська губернія), коли увійшла до Катеринінського намісництва. У 1796 р. знову відтворюється Новоросійська губернія, але проіснувала вона до 1804 р., коли на її місці були створені Катеринославська, Миколаївська і Таврійська губернії. У 1822 р. ці губернії були об'єднані у складі Новоросійського генерал-губернаторства, яке проіснувало до середини XIX ст., остаточно завершив територіальні перетворення Російської імперії в цьому регіоні.

Слідом за військовими поселеннями на ці території почали переселятися селяни з Харківської, Чернігівської, Курської і Смоленської губерній, а також торгові люди з різних країв Російської імперії, яких вабили пільгові умови торгівлі. У першій половині XIX ст. було завершено адміністративно-територіальні перетворення у межах цього

регіону та формування місцевого апарату управління на зразок губерній центральної Росії. Значна частина території остаточно увійшла до складу Катеринославської губернії, а її східна частина - до Облaсті Війська Донського. Але, незважаючи на імперську політику царату, спрямованому на інтеграцію цих земель до складу Росії, регіон залишався українським. На думку відомого українського історика Ф. Турченка, головною причиною цього стало те, що не був сформований прийнятний для імперії етнічний склад населення регіону. Воно не сприймало домінуючу на протязі усього XIX ст. серед російської еліти ідею "триєдиного" російського народу, який включав до свого складу великоросів, малоросів і білоросів [3, с. 19]. Незважаючи на стрімкий індустріальний розвиток регіону у другій половині XIX ст., біля 80% населення мешкало в українському селі. На думку багатьох дослідників на початку XX ст. на території Катеринославської, Таврійської та Херсонської губерній проживало 7 млн. людності, тобто четверта частина "підросійської" України, при цьому 5,5 млн. становило сільське населення [4, с. 10].

У промисловій частині проекту інтеграції цих земель у російський соціально-політичний організм царату вдалося куди більше. У другій половині XIX ст. у Донецькому басейні та Придніпров'ї був сформований новий гірничопромисловий комплекс, чому сприяли вигідні природно-географічні умови, наявність великих покладів кам'яного вугілля, залізної руди та марганцю, близькість до основних економічних центрів, азово-чорноморських портів. Створення великих індустріальних підприємств, будівництво Катеринославської залізниці, яка поєднувала донецьке вугілля з криворізькою рудою, приток іноземного капіталу, в першу чергу французького, бельгійського і англійського, позитивно вплинуло на розвиток промисловості в регіоні.

Напередодні Першої світової війни Донецько-Криворізький басейн давав 87% загальноросійського видобутку вугілля, 73% видобутку залізної руди, 57% виробництва сталі [5, с. 7]. Регіон стає найпотужнішою вугільно-металургійною базою усієї імперії, основою оборонної та машинобудівної промисловості, зосередженої в центрі Росії. Свідченням інтенсивної індустріалізації регіону стало швидке, у порівнянні з Лівобережною і Правобережною Україною, зростання міського населення. Урбанізаційні процеси другої половини XIX - початку XX ст. призвели до того, що на Донбасі виникло багато містечок, фабрично-заводських, рудничних і залізничних селищ, а чимало сільських населених пунктів перетворилось на міста.

Важливою особливістю регіону була його поліетнічність. Основну масу населення краю, як було зазначено, склали українці. Наприкінці XIX ст. 90% українців були зайняті у сільськогосподарському виробництві. У національному складі міст українці не представляли більшості. Оскільки Південна Україна, як і вся українська територія, тривалий час входила до зони так званої осілості єврейського населення, в містах регіону євреї складали третину населення, ще одну третину - росіяни. Крім того, на думку українського дослідника Б. Кругляка, буржуазія в українських губерніях Російської імперії за своїм складом була багатонаціональною, серед якої 10,3% представляли українців, 11% росіян, 64% євреїв [6, с. 78-79].

Стосовно регіональних політичних тенденцій український національно-визвольний рух на Донбасі у цей час, порівняно з іншими регіонами України, був слаборозвинутий. За оцінками запорізьких істориків Ф. Турченка та Г. Турченко, головною причиною цього було те, що на політичній арені регіону домінуючою силою виступали представники російської етнічної групи, які в південно-східних областях взагалі не вважали себе меншиною [3, с. 62]. Наприкінці XIX ст. на Донбасі 74% шахтарів

і 69% заводських робітників склали вихідці з Орловщини, Курщини, Тамбовщини, Вороніжчини. До осені 1917 р. до них прилучилися також уродженці Калузької, Рязанської, Тульської губерній, деяких інших районів [7, с. 47]. Для більшості цих заробітчанин регіон був здавна зросійщеним краєм. Звичайно, в ході повалення царизму, розгортання української національно-демократичної революції етнічні росіяни Донбасу своє майбутнє вбачали тільки у складі оновленої у відповідності з їх поглядами "єдиної та неподільної" Російської держави.

Особливе становище регіону призводило до того, що його громадсько-політична палітра на початку ХХ ст. не вичерпувалась тільки проімперськими і національно-визвольними тенденціями. Характерною ознакою суспільно-політичного життя Донбасу була наявність потужного регіонального руху. Регіональний (інакше місцевий) патріотизм породжував виникнення досить виразних територіальних цілей, прояви яких знаходили своє відображення у різних проектах трансформаційної перебудови регіону. Його носіями виступали різні соціальні верстви. Представники великого капіталу, які створювали монополні об'єднання (такі як "Продвугілля", "Продрудра", "Продамет" та ін.), вимагали від центральної російської влади особливих економічних преференцій, пом'якшення фіскальної та тарифної політики для своїх підприємств. Місцеве самоврядування вимагало особливого статусу регіону з ширшими повноваженнями для себе. Різноманітні проекти федералізації в цілому Російської імперії з наданням Півдню України відповідних прав розробляла ліберальна інтеграція краю [3, с. 69]. Але всі ці тенденції пригальмувала Перша світова війна.

Найбільшого сплеску регіональний рух на Донбасі набирає в період національно-демократичної революції в Україні 1917-1921 рр. Саме в цей час повалення самодержавства, розв'язана більшовиками

братовбивча громадянська війна призвели до критичного зростання центр обіжних настроїв, посилення регіоналізації, що проявилось у проголошенні на території регіону квазідержавного утворення - Донецько-Криворізької радянської республіки зі столицею в Харкові. Ключовою причиною її створення було те, що національний рух в Україні після революції був сильним і являв реальну загрозу для далекосяжних планів більшовиків по відтворенню імперії і тому приєднання до України стратегічно важливого Донецького вугільного, Криворізького металургійного басейнів, стратегічно важливих південноукраїнських портів заперечувалося. Керівники ЦК РСДРП(б) - РКП(б) не мали намірів допустити навіть у перспективі втрати цих територій. Тому шляхом створення плацдармів своєї влади у вигляді "радянських республік" більшовицьке керівництво приборкувало небезпечну для себе українську національно-визвольну ідею.

Автори ідеї відокремлення Донецько-Криворізького вугільно-металургійного басейну від України, а це, в першу чергу, В. Ленін, Ф. Сергєєв (Артем) та ін., чудово розуміли особливості українських порубіжних територій, про які писав японський історик Куромія Гіроакі. Головною специфікою території Донбасу автор вважав певну політичну свободу від центрів, як від Києва, так і від Москви [8, с. 19-20]. Враховуючи це, більшовицька верхівка вміло використовувала гасло про право нації на самовизначення як тактичний засіб з метою забезпечення конкретних інтересів радянської Росії. Крім того, шляхом використання буферних радянських республік на Півдні України РСФРР вирішувала певною мірою завдання збройної боротьби з Центральною Радою та військами Четвертого Союзу. Але невизначений державно-правовий статус, слабка соціальна підтримка самої ідеї створення ДКРР та шляхів її становлення з боку населення та політичних сил, не підтримуючих

більшовиків, наступ військ УНР та німецько-австрійських дивізій навесні 1918 р. призвели до того, що проіснувавши неповних два місяці, ця "республіка" відійшла в історію. Але, історична пам'ять про ДКРР стала ще одним наріжним каменем в фундаменті "донбаського патріотизму". Вона підтримувалася на протязі усього радянського періоду і активно використовується сьогодні ідеологами сепаратизму в Україні. До речі, на початку лютого 2015 р. депутати так званої "Народної ради" самопроголошеної Донецької народної республіки заявили що ДНР виступає спадкоємницею Донецько-Криворізької радянської республіки.

Цей єдиний історичних експеримент щодо створення державності на Донбасі породив серед населення краю міф про більшовицького ватажка Ф. Сергєєва (Артема), який відіграв ключову роль у проголошенні Донецько-Криворізької радянської республіки, обіймав посаду голови уряду ДКРР, а після припинення її функціонування - очолив рух щодо об'єднання в єдине ціле вугільних районів басейну та створення на цій базі окремої адміністративної одиниці. Зусиллями Артема та його однодумців у лютому 1919 року Раднарком УСРР приймає декрет "Про створення Донецької губернії" з центром у місті Луганське. У склад губернії ввійшли Слов'яносербський і Бахмутський повіти Катеринославської губернії. Восени 1920 р. центр губернії перенесли в місто Бахмут. У цей час московський більшовицький центр, будуючи жорстку вертикаль управління економікою і армією, починає боротьбу з "червоною отаманщиною" і регіональним сепаратизмом. Автори ідеї відокремлення Донбасу на чолі з Артемом були усунені від відповідальних посад в регіоні, переміщені подалі від української території - на ділянки роботи в РСФРР і навіть в міжнародні організації.

Діяльність Артема на посаді голови Раднаркому ДКРР, голови Донецького губвиконкому, голови ЦК Всеросійської

спілки гірників, його раптова загибель у липні 1921 р. під час катастрофу аеровагону під Москвою перетворили цього радянського партійного і державного діяча на культову для Донбасу постать. Сьогодні іменем відомого ідеолога "донецької єдності" названі вулиці, проспекти, площі, селища, міста, райони Донбасу, та і не тільки Донбасу. Не випадково протягом багатьох останніх років прихильники так званої "федералізації України", її розколу та децентралізації обирали місцем своїх акцій на Донбасі саме місця біля пам'ятників цьому відомому більшовицькому вождю регіону.

В останні роки громадянської війни з метою відновлення Донбасу була створена Українська трудова армія, на чолі якої певний час стояв Й. Сталін. Мобілізації до її лав підлягали всі чоловіки віком від 18 до 46 років. Шахти перейменовувалися на полки, об'єднання кількох шахт - на бригади. У Донбас прибували тисячі добровольців та мобілізованих, переважно з територій радянської Росії. За словами К. Гіроакі: "...Цей рух був таким масовим, що його назвали великим переселенням народів" [8, с. 208]. З метою чіткого розмежування території Донецької губернії постановою Ради Укртрудармії від 15 березня 1920 р. за підписом голови Ради Й. Сталіна, її членів М. Владимірова, Я. Берзина був визначений склад Донецької губернії, до якої були включені: від Харківської губернії - Слов'янська, Белянська, Миколаївська, Закотнянська волості Ізюмського повіту, Кременська, Таганрозька волості Куп'янського повіту, Старобільський повіт весь цілком; від Катеринославської губернії - Бахмутський, Луганський, Маріупольський повіти цілком; від Облaсті Війська Донського - стaнiцi Гундорівська, Кам'янська, Калітвянська, Усть-Білокалітвянська, волость Карбово-Орбінська Донецького округу, стaнiцi Володимирська, Олександрівська Черкаського округу, Таганрозький округ весь цілком.

У міжвоєнний період територія Донбасу неодноразово підлягала під різноманітні територіальні перетворення, пов'язані як з розширенням або скороченням розмірів територіальних одиниць, так і з перейменуванням селищ, міст, районів та ін. У 1924 р. Донецька губернія була злегка урізана - частина Таганрозького і Олександрівсько-Грушівського округів відійшла РРФСР. 15 серпня 1925 р. згідно адміністративно-територіальної реформи, яка проводилася тоді в УРСР, усі губернії були ліквідовані. Замість них на території Донбасу виникли п'ять округів - Артемівський, Луганський, Маріупольський, Сталінський, Старобільський.

У липні 1932 р. рішенням відповідних республіканських органів вказані округа були знову об'єднані у межах тепер вже Донецької області. Чергова адміністративна реформа була проведена влітку 1938 р., коли зі складу Донецької області були окремо виділені Ворошиловоградська та Сталінська області.

На 30-ті роки минулого століття припадає бурний ріст місцевого патріотизму, тепер вже у радянському обличчі. У цей час Донбас стає перлиною у сталінській короні радянського соціально-економічного розвитку - прикладом радянського центрального планування. Саме тут був даний старт кровавим сталінським репресіям, коли з наказу Й. Сталіна органи державної безпеки сфабрикували справу про "шкідницьку" організацію з господарників та інженерів, які працювали головним чином у кам'яновугільній і металургійній промисловостях Донбасу (т. з. "шахтинська справа"). Саме тут партійне керівництво зробило показовий майданчик успіхів індустріальної гонитви наприкінці 20-х - початку 30-х років ХХ ст. - були побудовані металургійний велетень Азовсталь, машинобудівний Краммашбуд, докорінно реконструйовані Луганський паровозобудівний завод, Макіївський та Алчевський металургійні комбінати, відкриті

десятки нових вугільних шахт. Саме тут бере свій початок масовий робітничий рух за підвищення продуктивності праці, досягнення високих виробничих показників, який отримав назву "стаханівський" на честь О. Стаханова (до речі, уродженця Липецької області РРФСР, який приїхав на Донбас заробити грошей). Цей пропагандистський рух, який був вельми потрібний більшовицькій верхівці задля роздмухування рекордоманії, став результатом втілення в життя славетних принципів профанації праці. Але, для мешканців Донбасу всі ці показники особливого статусу регіону як індустріального серця країни, де народжується все нове, завдяки чому вона стає однією з наймогутніших у світі, поступово стає основою самосприйняття особистої значущості кожного.

Подібним же плодом ідеологічного замовлення слід вважати міфологізовану історію юнацької підпільної організації з невеличкого шахтарського напівселища-напівміста Краснодона "Молода гвардія". Серед сотень підпільних груп, партизанських загонів різноманітних ідейних напрямків, що діяли впродовж Другої світової війни на теренах колишнього СРСР саме цим підпільникам дісталась найгучніша слава. Ця організація була популяризована в СРСР пропагандистським романом О. Фадєєва, де її активісти були зображені як незламні комсомольці та ідейні радянські патріоти.

На наш погляд, подібні міфологеми радянського минулого не заслугоували б на серйозну увагу сучасних дослідників, якщо б сьогодні вони не використовувалися різними політичними силами у вихованні молоді регіону, ідеологічній боротьбі, а іноді - і відвертому підживленні сепаратистських настроїв на Донбасі. При цьому, подібна пропаганда замовчує багато фактів, які випадають з потрібного ідеологічного кліше - про те, що досягнуті показники видобутку вугілля не враховували кількість гірників, які брали участь у забезпеченні роботи О. Стаханова, М. Изотова та інших

"рекордсменів", що сам засновник славнозвісного руху після випробування "мідними трубами" почав випивати і помер у психологічній лікарні, що справжня історія "Молодої гвардії", за оцінками дослідників, відрізняється від тієї версії, яку запропонував О. Фадєєв у своєму романі. Але, незважаючи на зазначене, ці та інші чисельні стереотипи попередньої епохи залишаються й сьогодні основою колективних уявлень мешканців регіону на минуле, перетворюючи історичну пам'ять на інструмент політичної боротьби.

Регіональні особливості Донбасу продовжили свій розвиток й у повоєнний період. Після відновлення зруйнованих війною заводів, шахт, колгоспів та інфраструктури був продовжений сталінський курс на домінування в регіоні підприємств, які виробляють засоби виробництва, а не товари народного споживання. Партійне керівництво цілеспрямовано проводило політику укріплення Донбасу в його значущості. Центральною фігурою радянських хронік, газетних шпальт стає пролетаріат, працюючий на підприємствах важкої промисловості.

Основна частка великої промисловості краю переходить в підпорядкування загальносоюзних відомств. Використовуючи високу зарплатню, якісне забезпечення міст, налагоджену соціальну базу у вигляді лікарень, дитячих садків, піонерських таборів, ці органи переконували шахтарів, металургів, що вони - привілейована категорія суспільства, представники класу-гегемону. У свідомість населення регіону були цілеспрямовано закинуті зрозумілі, прості, чітко вивірені гасла "Донбас годує всю країну", "Донбас ніхто не ставив на коліна", "Донбас порожнечу не гонить" та ін. Донбас впевнено стає одним з найвпливовіших промислових, культурних та наукових центрів СРСР.

Відбуваються зміни й у топоніміці регіону. Внаслідок процесу десталінізації у січні 1961 р. Сталінська область було перейменовано на Донецьку. У 1958 р.

Ворошиловградську область було перейменовано на Луганську й так вона проіснувала до січня 1970 р., коли їй знову було повернено назву Ворошиловградська. У травні 1990 р. на мапі України знову з'являється Луганська область. При цьому, якщо на Донеччині через надлишок коштів радянське керівництво отримувало гламурну обгортку (відповідно у 1958 р. та у 1970 р. Донецька область була нагороджена орденами Леніна), то Луганщина поступово занепадала, перетворюючись на стагнуючий регіон.

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст., на останньому етапі існування СРСР, Донбас перетворюється на осередок спалаху масового шахтарського страйку. Різні політичні сили, використовуючи високий соціальний статус шахтарів у суспільстві, їх добру організованість, намагалися досягти своїх цілей. Вимоги шахтарів виконувалися щільно до зміни голів регіону, міністерств, уряду, що не могло не впливати на розвиток колективних уявлень про виключну місію Донбасу, підвищенні його статусу. Такі емоції були пов'язані також із самосприйняттям регіону в якості промислової бази, яка "годує" всю Україну. Економічна вага Донбасу у порівнянні з іншими регіонами України створювала у його мешканців відчуття природного права на провідну політичну роль в країні, або, принаймні, на переконливе слово в українській політиці.

Після здобуття незалежності України розвиток Донбасу пішов на спад. Розвал української економіки через її неготовність функціонувати в умовах відсутності центрального планування, політичні зловживання та економічна експлуатація посткомуністичними керівниками, корумпованими регіоналами, організованими злочинцями та жадібними олігархами перетворили індустріальне серце України на економічну пустку, місце екологічного кошмару та соціальної катастрофи. Донбас втратив свою перевагу як промисловий центр, крім того, такі робочі

професії, як шахтар, металург перестали бути популярними. Так звана "людина праці", яку протягом десятиліть оспівувала ідеологія СРСР, відійшла на другий план. Були зруйновані усі зв'язки, масово закриті величезні, часто містостворюючі, підприємства, шалених темпів набули безробіття, інфляція, ріст цін. У населення Донбасу чітко склалося переконання, що зниження життєвого рівня відбулось через розпад СРСР, становлення незалежної України. Найбільш активними виразниками цих настроїв виступали маргінальні проросійські або комуністичні ЗМІ регіону, які взагалі заперечували саму ідеологію української державності.

Різке зниження низки найважливіших показників тривалості життя та людського розвитку, які зазнав посткомуністичний Донбас, було наслідком постійного зниження державних витрат на охорону здоров'я та інші соціальні послуги та в цілому низьким рівнем державної участі в системі забезпечення соціальних потреб. Хижий монополістичний капітал, який був сформований за дуже короткий час в Донбасі в основному політичними, кримінальними та іншими позаекономічними методами накопичення, консолідувався до кінця 1990-х років, заблокував доступ в регіон конкурентам та захопив політичну владу за допомогою Партії регіонів. В обмін на підтримку, яка була надана Президенту Леонідову Кучмі (1994-2005 рр.) у Донбасі цей капітал забезпечив собі велику економічну автономію та значні привілеї, що забезпечило унікальне положення регіону та створило матеріальні передумови для поступового проникнення елітних груп до державного керування. При цьому ті, до кого перейшла влада та усі важливі активи в регіоні (а це, в першу чергу, червоні директори, комуністи, представники новонародженої української олігархії) відволікали увагу людей червоними прапорами, порожніми обіцянками, заявами про мовну дискримінацію та федералізацію.

Перший регіональний референдум з питання федерального устрою був проведений у березні 1994 р. На той час за федералізацію та надання російській мові статусу другої державної віддала свої голоси велика кількість населення Донбасу. Ще одна спроба провести референдум з цього питання була здійснена під час Помаранчевої революції, але відповідне рішення було скасовано. Наприкінці 2004 р. Луганська обласна рада запропонувала створити так звану Південно-Східну Українську автономну республіку. Потім цю ідею підтримали учасники славнозвісного з'їзду депутатів усіх рівнів у Северодонецьку.

До речі, на початку ХХІ ст., а особливо після президентської кампанії 2004 року, коли експансія донбаського монополістичного капіталу привела його до першої спроби захопити владу в Києві шляхом фальсифікації виборів та по мірі зміцнення регіональної економічної і політичної еліти, Донбас повертає статус політичного, економічного, наукового та спортивного центру країни. Майже десятирічне правління На Донбасі В. Януковича та його Партії регіонів надало мешканцям регіону почуття особистої політичної впливовості та захищеності від дискримінації з культурних або етнічних ознак. Але за всі роки незалежності України регіональний патріотизм Донбасу формувался на основі цінностей колишнього СРСР та спадку радянського способу мислення, що є цілком природно, зважаючи на близькість регіону до Росії. Донбас залишався заповідником так званого "совку" на теренах сучасної України. Культурні цінності населення регіону та його політичні очікування корінним чином відрізнялися від сучасних, які, серед іншого, включають ефективні ринкові стосунки, верховенство права та демократію. Населення Донбасу залишалось ізольованим, йому було складно увійти себе в контексті глобалізованого світу, змін, що відбувались в Європі чи навіть стагнуючій Україні. Крім цього, це населення завжди вважало свій регіон вершиною

цивілізації і дуже ображалось, коли йому натякали, що це може бути не зовсім так. Партія регіонів, основу якої становили бізнесово-олігархічні кола регіону, використовувала величезний фінансовий ресурс на роботу з медіа, агітацію і відверту пропаганду "автономістського" патріотизму і його протиставлення Центральній та Західній Україні. Ця пропаганда сформувала у багатьох мешканців Донбасу віру в свою першість, незамінність, хибну думку про свою визначну місію, яка полягає в прогонуванні усієї України, і, особливо, відсталого "націоналістичного" Заходу.

За допомогою та активної участі регіоналів на Донбасі були створені та функціонували такі організації, як "Донецька республіка", "Донбаська Русь" та ін. Ці організації формально не були пов'язані з провідними політичними силами і регіональною владою, але мали представництво в місцевих органах влади і проявляли серйозну політичну активність, спираючись при цьому на розвинену інформаційну інфраструктуру. Партія регіонів завжди використовувала такі організації у своїх цілях коли треба було заявити те, чого не могли зробити її формальні лідери. Це лялькові, маріонеточні організації були своєрідною продакшн-студією різного роду провокацій. Сьогодні їх використовує Кремль, вони стали опорою для фактичного вторгнення Росії в Україну. У концентрованому вигляді радикальна програма "донецького патріотизму" виражена в ідеології організації "Донбаська Русь". На сайті організації оголошена її місія: "Донбас (як і деякі інші регіони) - не природний Україні, через що всі намагання підігнати його під киево-лівівські шаблони кістоломні і пагубні... І тому, поки не пізно, звернемося до поняття "Донбаський патріотизм". Що ж означає бути сьогодні патріотом Донбасу? Перш за все - це значить жити по правді. А правда в тім, що душа Донбасу - російська. І історія - російська. І навіть не стільки в плані "великоросійському", стільки взагалі -

висхідна до Давньої Русі. Донбас, так як і Крим, включений у склад Української РСР виключно з адміністративних, а ніяк не історичних і культурних міркувань. Це не означає якихось претензій до України, це просто факт. Донбас - російський край. І це потрібно розуміти і пам'ятати... Отже, наша ціль - відновлення і збереження істотно російських, істотно Донбаських принципів:

- Православ'я.
- Російська культура від докиєвської Русі по цей день.
- Російська мова як мова спілкування і культурного життя.
- Економічна справедливість по відношенню до доходів регіону.
- Захист інтересів нашої Вітчизни - Донбасу - всюди і назавжди. Донбас - назавжди російський! Донбас - назавжди наш!" [9].

Спираючись на подібні ідеологи, регіональна еліта, як ми вже казали, завжди наголошувала на виключному статусі регіону. Але раптовий кінець більш ніж десятирічного правління на Донбасі Партії регіонів став також раптовим кінцем для політично привілейованого статусу регіону. Після падіння режиму В. Януковича донецька політична та економічна еліта, яку позбавили державної влади, вирішила відступити на Донбас, до своєї твердині, щоб утримати владу принаймні там - ввести автономію регіону, на цей раз вже політичну, прийняти підтримку російського імперіалізму, а, при необхідності, військову, пригрозити відокремленням.

Події останнього року яскраво довели, що на наших очах відбувається остаточний ментальний відрив України від Росії. Проросійський Південь України пішов у минуле. Цивілізаційно Слобожанщина, Придніпров'я та Причорномор'я стали суттєво відрізнятися від Донбасу та Криму. Це засвідчили вибори до Верховної Ради України у 2012 р., коли в зазначених областях перевага проросійських сил вже не була абсолютною. Фактично на початок 2014 р. проросійсько-радянськими

анклавами в Україні залишалися Донбас і Крим. Остаточного удару по цим центрам антиукраїнського світогляду завдала Революція гідності.

Все це призвело до втрати усталених уявлень про єдність Донбасу. Анексія Криму і війна на Донбасі призвели також до остаточного краху стереотипу про російськомовних українців, які за сподіваннями проросійських ідеологів мають підтримувати ідеї "руського миру". Донбас виявився не таким вже єдиним і монолітним, як про це мріяли кремлівські режисери сучасних подій на південному сході України. Він поділяється на декілька різних частин, які склалися історично і, відповідно, по різному відгукнулися на ці події. Північна частина Луганщини (а це - історична Слобожанщина) як район, де переважна більшість населення, на відміну від іншого Донбасу, розмовляє українською мовою та зайнята в аграрному секторі економіки, не підтримала сепаратистські рухи. Південна частина Донецчини, центром якої є місто Маріуполь, також виявилася байдужою до ідей "народних республік". Західні райони Донецької області, на території яких у травні 2014 р. було проведено опитування за приєднання до Дніпропетровщини, продемонстрували, що вони все більше тяжіють до неї. Власне Донбасом, у політичному і історичному сенсі залишились найбільш урбанізовані промислові райони, які й виявились центрами антидержавного спротиву.

Сьогодні збройний конфлікт на Донбасі став результатом складної взаємодії різного роду причин. При цьому було б дуже легковажно звинувачувати у всіх бідах Росію. Спроба змусити всіх "почути Донбас" за допомогою ГРАДів має суттєві внутрішні передумови. При їх відсутності, сприятливіших зародженню збройного сепаратизму, зовнішні впливи не змогли б привести до виникнення життєздатного та широкомасштабного повстанського руху. Ті, хто сьогодні очолив цей рух, усього лише використовували давно існуючі ідеї та гасла,

обіперлись на історичну пам'ять, колективні уявлення мешканців регіону.

Підводячи підсумки, треба підкреслити, що історично склалося так, що Донбас завжди мав яскраво виражену регіональну специфіку. Її вплив завжди був настільки відчутним, що дозволяв говорити про певну регіональну ідентичність населення Донбасу. Сьогодні головними маркерами регіональної ідентичності населення Донбасу виступає українсько-російська біетнічність, "антиєвропейскість", домінування російської мови, індустриальний тип культури, територіальний патріотизм, щире шанування радянського минулого та його символів, компліментарність до російської історії та держави, а відповідно з цим - проросійський або ж євразійський вектор розвитку. Вульгаризація специфіки Донбасу завжди призводила до закріплення в регіональній свідомості гіпертрофованого почуття регіонального патріотизму, віру в свою першість, незамінність.

Життя в умовах української державності для регіону є новою суспільною практикою. Означені вище риси регіональної свідомості треба сприймати не як ворожі, а як природний продукт складного та специфічного розвитку Донбасу. Вирішення проблеми адаптації регіону до сучасних українських реалій бачиться в обережному ставленні до своєрідності регіону, відмові від спроб розповсюдити тут загальну культурну матрицю, нейтралізації найбільш дратівних, конфліктогенних маркерів, поступовому усуненні із символічного простору Донбасу рудиментів комуністичної міфотворчості у топоніміці, монументальних пам'ятниках, святкуванні історичних дат, пошук об'єднуючих чинників не в минулому, а в сучасності. Тож грамотна і ефективна державна політика по відношенню до Донбасу має стати одним з ключових пріоритетів майбутньої України.

Бібліографічні посилання

1. Донецкая область; [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ukrgold.net/donetskaya_oblast. - Назва з екрану.
2. Турченко Г., Турченко Ф. Проект "Новоросія": 1764-2014. Ювілей на крові / Г. Турченко, Ф. Турченко. - Запоріжжя, ЗНУ, 2014. - 116 с.
3. Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. - 1921 р.): Історичні нариси / Ф. Г. Турченко, Г. Ф. Турченко. - К.: Генеза, 2003. - 304 с.
4. Гвоздик В. С. Південь України в революції 1917 - початку 1918 років: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / В.С. Гвоздик. - Запоріжжя, 2002. - 19 с.
5. Кихтев С. П. Коммунисты Донбасса в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции / С. П. Кихтев. - К., Политиздат Украины, 1954. - 314 с.
6. Круглюк Б. А. Промислові монополії та внутрішня торгівля на Україні / Б. А. Круглюк // Український історичний журнал. - 1989. - №10. - С. 81 - 90.
7. Семененко В. І. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917-1922 рр.) / В. І. Семененко. - Х.: Основа, 1995. - 400 с.
8. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння 1870 - 1990-і роки / Г. Куромія: пер. с англ. Г. Кіорьян, В. Агєєв, передм. Г. Немирі. - К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. - 510 с.
9. Офіційний сайт громадської організації "Донбасская Русь" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://donbassrus.dn.ua/about.php>. - Назва з екрану.

